

KÜLTÜREL SİVİL DİNDEN POLİTİK SİVİL DİNE AMERİKAN SİVİL DİNİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Ömer ÇİÇEK*
Ensar KIVRAK**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi. **Geliş Tarihi:** 8 Mayıs 2023, **Kabul Tarihi:** 14 Eylül 2023, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2023, **Atıf:** Çiçek, Ömer, Ensar Kıvrak. "Kültürel Sivil Dinden Politik Sivil Dine Amerikan Sivil Dininin Dönüşümü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (Eylül 2023): 623-650. Katkı düzeyi: 1. Yazar %60, 2. Yazar %40.

DOI: 10.33415/daad.1294267

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 8 May 2023, **Accepted:** 14 September 2023, **Published:** 30 September 2023, **Cite as:** Çiçek, Ömer, Ensar Kıvrak. "From Cultural Civil Religion to Political Civil Religion: the Transformation of American Civil Religion". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/2 (September 2023): 623-650. Contribution level: 1. Author %60, 2. Author %40.

DOI: 10.33415/daad.1294267

Öz

Amerika'da dönem dönem ortaya çıkan bazı sosyo-politik olaylar toplumsal mutabakat düzeyinde sorunlar olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Amerikan sivil dininin dönüşümünü ve kendi içerisindeki çelişkileri ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmanın konusu, Amerikan sivil dininin tarihsel süreçteki değişimidir. Çalışmada öncelikle Jean Jacques Rousseau'nun ve Emile Durkheim'in sivil din anlayışı ele alınmıştır. Ardından Marcela Cristi'nin Durkheimci/kültürel/sosyolojik sivil din ve Rousseaucu/siyasi/ideolojik sivil din ayrımı açıklanmıştır. Bu ayırmadan hareketle Amerikan sivil dinini değerlendirebilmek için öncelikle Amerikan ulus-inşasına ve Amerikan milliyetçiliğinin oluşumuna değinilmiştir. Ardından Amerikan sivil dininin serüveni, Cristi'nin yaptığı ayırım üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taramasına dayalı yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Tarihsel süreçte gelişen ritüellerden ve kültürel değerlerden yararlanılmıştır. Fenomenoloji tekniği ile çalışmanın üzerine inşa edileceği teori ele

* Sorumlu yazar: Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, omercicek@subu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1289-4120

** Ar. Gör., Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ensarkivrak@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2248-0127

alınmış; örnek vakalara ve eser analizlerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Amerikan sivil dininin Amerikan İç Savaşı'na kadar kültürel sivil din özellikleri gösterdiği, iç savaştan sonra ise politik sivil dine doğru evirildiği ve politik sivil dinin toplumun tüm kesimlerini kapsayıcılık açısından kusurlu yönleri olduğu; bu kusurların bugün de Amerikan siyasetinde belirleyiciliğini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Siyaset Bilimi, Sivil Din, Kültürel Sivil Din, Politik Sivil Din, Amerikan Sivil Dini

From Cultural Civil Religion to Political Civil Religion: the Transformation of American Civil Religion

Ömer ÇİÇEK*
Ensar KIVRAK**

Extended Abstract

This study aims to determine the reasons and turning points of the blockages experienced by the civil religion of the USA, which is primarily based on freedom. The subject of the study is the change of American civil religion in the historical process. The basic theory on which the study is based is Marcela Cristi's Durkheimian/cultural/sociological civil religion and the distinction of Rousseauian/political/ideological civil religion. The study's main conclusion is that the American civil religion showed the characteristics of the Durkheimian civil religion until the American Civil War. After the Civil War, it evolved into the Rousseauian civil religion.

In the study, we benefited from the rituals and cultural values that developed in the historical process using ethnography. We discussed the theory on which the study will be built with phenomenology. We included case studies and work analysis. In the first part of the study, we explained the civil religion views of Rousseau and Durkheim and the distinction Cristi made between the two. Then, according to Cristi's distinction, we describe American nation-building and civil religion to understand American nationalism. Finally, we evaluated the transition process of American civil religion from the Durkheimian line to the Rousseauian line with examples based on the first two chapters.

Rousseau argues that the social contract is insufficient to become a society. To hold society together firmly, every citizen must have a religious belief that will make him love his duty. What concerns the sovereign is to make people good citizens. Thus, Rousseau emphasizes the importance of building a civil religion that will hold the

* Responsible Author PhD Candidate, Sakarya University of Applied Sciences, omercicek@subu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1289-4120

** Research Assistant, Sakarya University, ensarkivrak@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2248-0127

society together by the sovereign and that everyone under the community's roof is wholeheartedly devoted to this civil religion.

Although he does not directly mention civil religion, Emile Durkheim thinks there is a need for a civil religion to ensure society's continuity. For him, if political societies are simultaneously churches, certain dogmas, myths, and moral and historical traditions that all members of society share exist or once existed. In addition, there are always social currents that do not originate from the state and move social segments in a particular direction. The state is often under their influence.

Rituals and symbols are indispensable for the formation and continuation of social consciousness. In this context, Durkheim discusses a civil religion that will form in society and develop certain rituals and symbols over time. Therefore, Durkheim does not point to a religion to be designed by the sovereign like Rousseau, but to a civil religion that is the product of traditions and culture developed by living together.

Marcela Cristi brings a different perspective to the views of Rousseau and Durkheim. Cristi developed a theory that political religion is also in the equation. Cristi argues that civil religion exists in two different forms, the first being cultural and sociological and the second being political and ideological. Cristi says that civil religion is either a phenomenon that shows the inner beliefs of members of a particular group or a form of power used to support an existing political order. In other words, according to Cristi, civil religion, which Rousseau says should be determined by the sovereign, is a political and ideological civil religion. On the other hand, civil religion, in which Durkheim brought ceremonies and symbols to the fore to ensure social integrity and spiritual concentration, is a cultural and sociological civil religion. In this study, we evaluated the civil religion observed in the nation-building process in the USA within the framework of this distinction.

American society was formed mainly by mass immigration from Europe and other continents. Thus, the American national identity was gradually separated from the Anglo-Saxon identity and shared heritage of the early settlers. American national identity is built on texts such as the Declaration of Independence and the American Constitution and on shared values, memories, and venerated symbols, such as glorifying the Founding Fathers or those who died in the war. The phenomenon of civil religion also came into play at this point. This process of creating values, memories, and symbols indicates the formation of the American civil religion.

Cultural and religious practices emerged and developed in the early stages of American nation-building. However, with the emerging nationalism and the systematic exclusion of non-white, non-Anglo-Saxon non-Protestants, these civil religious practices evolved into political civil religion. In this process, the civil war provided an awakening. State institutions began to be used effectively to design a civil religion that would integrate society. Thus, the transition from a cultural civil religion to a political civil religion began. The first influential figure in this process was President Abraham Lincoln. He successfully used the civil war and its tragedy to build a new civil religion.

To give a national dimension to the civil religion that was being constructed, these had to be instilled in each American in their entirety from childhood. A handbook prepared for state schools exemplifies the post-civil war American nation-building process and a textbook that aims to internalize political, civil, and religious rituals from childhood in the American nation. This handbook aims to contribute to American nation-building through various civil and religious rituals nationwide.

But, with the transition from a cultural civil religion to a political civil religion, exclusion against African Americans and natives has become apparent. Mass immigration to America increased after the Civil War. In this period, the masses, likely to have a national consciousness already, became Americans. In this process, both the following generations were increasingly deprived of national consciousness as they were not the primary witnesses of the price paid, and it took time for the new residents of America to gain national consciousness and feelings of loyalty. In this context, ethnic discrimination and exclusionary nationalism emerged at the end of the process. Therefore, while trying to build a national consciousness that would include the entire American society with political, civil, and religious practices, all ethnic differences, especially African Americans and natives, were excluded from the community.

Key Words: Political Science, Civil Religion, Cultural Civil Religion, Political Civil Religion, American Civil Religion

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri, kabileler halindeki yerli toplulukların ve güneyden gelen Latin Amerikalıların yaşadığı bir coğrafyada koloni faaliyetleriyle kurulan bir devlettir. Çok farklı kültürden insanın göçlerle bu kolonilerin üzerine eklenmesiyle oluşan bir devlet olarak sivil din incelemesi için ilgi çekicidir. Söz konusu koloniler, belki de uzun yıllara yayılan bağımsızlık mücadelesi ve bir devlet oluşturma sürecinde toplum sözleşmesi teorilerinin yoğun müzakerelere konu olduğu ilk örneklerdendir. Bu anlamda 1787 tarihli ABD Anayasası'nda ve anayasanın hazırlanma sürecinde de görüleceği gibi özgürlük, kolonilerin en önem verdiği konuların başında gelmektedir. Çok parçalı ve birbirine temelinde sıkı bağlarla bağlanmayan devletlerden oluşan ve yeni devletlerin eklenmesiyle genişleyen bir birliği ortak değerler etrafında Amerikalılık şuuruna kavuşturmak, dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda başlı başına bir zorluk olarak değerlendirilebilir. Esasında bu hedef, İngiltere'den taşınan, Protestan geleneğine bağlı bazı ritüellerle ilk etapta sağlanmış olsa da bunun üzerine Amerikan kimliğinin de katılması gerekmiştir.

Amerikan kimliğinin oluşturulmasında en önemli iki enstrüman olarak toplumu bir araya getirip kaynaştıracak bir ulus bilinci ve bu bilinci oluşturmak üzere sivil din pratiklerinden söz edilebilir. Dolayısıyla temelde bu iki enstrüman da hemen hemen aynı hedeflere hizmet etmektedir. Nitekim belirli bir ulus bilincine bağlı olarak gelişen milliyetçiliğin modern dönemde dinin yerini alan bir olgu olduğu sıklıkla öne sürülmüş ve tartışılmıştır¹. Bu bakımdan milliyetçiliğe ait semboller, sivil din çatısı altında değerlendirilebilir. ABD'de sivil din ve milliyetçilik esasında kurucu kolonilerin temel arzusu olan özgürlüğü esas alarak toplumu bir bütün haline getirmek için kullanılmıştır. Koenker de² Amerikancılığın ortak bir din olmasıyla toplumun çeşitli kesimlerinin kiliseyi amaçları doğrultusunda kullandığını, kilisenin aile birliğini dengelediğini, toplumun refahını koruduğunu ve ulusun istediğini haklı çıkardığını söylemektedir. Ona göre Amerika'nın tanrısı, insanların aziz çıkarlarının yargıcı değil, onların tüm tasarımlarının ve arzularının hizmetkârıdır. Yani Amerikan sivil dinindeki tanrı, toplumun isteklerine ve yaşam tarzına uyum sağlayacak şekilde tasarlanmış esnek bir tanrıdır. Bu bakımdan özgürlük temelindeki bir sivil din inşasının kurucu kolonilerin dışındaki diğer etnik unsurlar da işin içine dahil olduğunda ve çıkarlar çatıştığında yetersiz kaldığı söylenebilir. ABD geçmişte bundan kaynaklanan sorunları yaşadığı gibi günümüzde de buna bağlı sorunlar devam etmektedir.

¹ Bu iddia ve tartışmalar için bkz: Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 155; Liah Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 121-129; Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din, Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 27.

² Ernest B. Koenker, *Secular Salvations* (Philadelphia: Fortress Press, 1965), 3.

Bu çalışmanın amacı ABD'nin büyük oranda özgürlük üzerine temelleri atılan sivil dininin zaman zaman yaşadığı tikanıklıkları ve bunun nedenlerini, dönüm noktalarını da belirleyerek ortaya koymaktır. Konusu, esas olarak Amerikan sivil dininin tarihsel süreçteki değişimidir. Çalışmanın çıkış noktası, John Schaar'ın *Legitimacy in the Modern State* (Modern Devlette Meşruiyet) (1981) kitabında yer alan "The Case of Patriotism" (Vatanseverlik Davası) bölümünde ele aldığı sözleşmeli vatanseverlik düşüncesidir. Çalışmanın üzerine kurulduğu temel teori ise Marcela Cristi'nin Durkheimci kültürel/sosyolojik sivil din ve Rousseaucu politik/ideolojik sivil din ayrımıdır. Çalışma, ABD'nin günümüzde de yaşadığı toplumsal mutabakat sorunlarını sivil din bağlamında ele alması bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışma, sivil din literatürüne dayanmaktadır.

Daha önce konuya ilişkin Türkçe literatüre bakıldığında Kemal Ataman'ın *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*³ isimli kitabı ön plana çıkmaktadır. Ataman bu kitabında sivil dini Durkheim ve Rousseau üzerinden tanımlayarak Robert Bellah'ın büyük ses getiren "Civil Religion in America" (Amerika'da Sivil Din) makalesini ve buna yönelik tepkileri analiz etmektedir. Analizin çerçevesi Bellah'ın devlet yönetiminde ve toplumda gördüklerinden yola çıkarak bir Amerikan sivil dininin varlığını mı keşfettiği yoksa Amerika'nın kendisine atfettiği dünyanın kurtarıcısı rolünü meşrulaştırmak için bir çalışma mı kaleme aldığı etrafında şekillenmektedir. Bellah'a göre sivil din, tüm toplumların yaşamında yer alan ve toplumun tarihsel deneyimini aşkın gerçekliğin rehberliğinde yorumladığı dini boyuttur.⁴ Mesut Düzce ise "Sivil Dinin Teorik Temelleri"⁵ isimli makalesinde sivil din kavramını Rousseau ve Durkheim üzerinden ele almış; "Emile Durkheim'da Bir Sivil Din Olarak Milliyetçilik ve Vatanseverlik"⁶ makalesinde ise Durkheim'in milliyetçilik ve vatanseverliği modern zamanların sivil dini olarak görmesi üzerine odaklanmıştır. Ayrıca, Düzce, *Türkiye'de 'Sivil Din' Olgusu*⁷ isimli doktora tezinde Türkiye'deki sivil dini Rousseaucu ve Durkheimci sivil din bağlamında ele almıştır. Bunların yanı sıra Koenker, *Secular Salvations* (Seküler Kurtuluşlar) kitabının önsözünde⁸ Amerikan demokrasisi, Nasyonal Sosyalizm ve Komünizm'deki dini unsurların politik kullanımını ifade etmek için

³ Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020).

⁴ Robert N. Bellah, *The Broken Covenant: American Civil Religion in Time of Trial* (Chicago: The University of Chicago Press, 1992), 3.

⁵ Mesut Düzce, "Sivil Dinin Teorik Temelleri", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/35 (2017).

⁶ Mesut Düzce, "Emile Durkheim'da Bir Sivil Din Olarak Milliyetçilik ve Vatanseverlik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52 (Ekim 2017).

⁷ Mesut Düzce, *Türkiye'de 'Sivil Din' Olgusu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

⁸ Koenker, *Secular Salvations*, vii.

sivil din kavramını kullanmaktadır. Koenker'in bu kullanımı, Cristi'nin Rousseaucu politik/ideolojik sivil din kavramlaştırmasına yakın bir anlam ifade etmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taramasına dayalı yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Tarihsel süreçte gelişen ritüellerden ve kültürel değerlerden yararlanılmıştır. Fenomenoloji tekniği ile kavramların kendilerine gidilerek çalışmanın üzerine inşa edileceği teori ele alınmış, örnek vakalara ve eser analizlerine yer verilmiştir. Çalışmanın, milliyetçilik ile vatanseverlik üzerine yapılan araştırmaların sivil din araştırmalarına ışık tutabileceğini gösterdiği de iddia edilebilir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Rousseau'nun ve Durkheim'in sivil din teorileri açıklanarak Cristi'nin bu ikisi arasında yaptığı ayrım ortaya konulmuştur. Ardından Cristi'nin ayrımını Amerikan milliyetçiliği üzerinden okuyabilmek için Amerikan ulusunun inşası ve sivil dininin temelleri ele alınmıştır. Son olarak, Amerikan sivil dininin Durkheimci çizgiden Rousseaucu çizgiye geçiş süreci ve bunun dönüm noktaları örnekler ve ilk iki bölümdeki temeller üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın temel savı, Amerikan ulus-inşasının erken dönemlerinde Durkheimci sivil din pratiklerinin ortaya çıkarak gelişim gösterdiği fakat sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik ve beyaz-Anglosakson-Protestan olmayanlara karşı gelişen sistematik dışlayıcılık ile birlikte bu sivil din pratiklerinin Rousseaucu siyasi bir sivil dine doğru evirildiği yönündedir.

1. Politik Sivil Din ve Kültürel Sivil Din Ayrımı

Devletin ortaya çıkışını açıklamak üzere geliştirilen en önemli teorilerden birisi toplum sözleşmesi teorisidir. Özellikle Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau bu teorinin önemli savunucuları arasında yer almaktadır. Hobbes,⁹ Leviathan isimli eserinde insanların kendilerini ceza tehdidiyle korku içerisinde tutacak bir güç olmadığında doğal duygularının neticesi olarak savaş durumuna geçebileceklerini vurgulamaktadır. Başkalarına zarar vermeyeceğine yönelik verilen sözlerle, yani doğal hukukla savaşızsızlık durumu kesin olarak sağlanamaz. Birkaç kişi ya da ailenin bir araya gelmesi veya tek bir karar vericinin olmadığı bir çoğunluk da güvenliği sağlayamaz. Hobbes'a göre güvenliği sağlamanın, insanları yabancıların ve birbirlerinin saldırılarından korumanın, kendi emekleriyle ve yeryüzünün nimetleriyle kendilerini doyurmanın ve mutluluk içinde yaşamalarını sağlayacak genel bir gücü kurmanın tek yolu herkesin tüm kudret ve güçlerini tek bir kişi ya da heyete devretmesidir. Bu herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme yoluyla, herkesin bir ve aynı kişilikte birleşmesiyle olur. Bu yapıldığında tek bir kişi haline gelmiş topluluk devlet halini alır.

⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 127-130.

Locke'a göre¹⁰ ise insanlar doğa durumunda özgürdür, sahiplendikleri şeylerin ve kendilerinin mutlak efendileridir ve kimseye bağlı değildir. Ancak böyle bir ortamda bu hakların ve özgürlüğün kullanımı oldukça muğlaktır ve devamlı olarak başkalarının tecavüzüne açık durumdadır. Bu nedenle insanlar özgürlüklerinin, hayatlarının ve mal varlıklarının korunması için önceden birleşen ya da birleşme düşüncesinde olan diğer insanlarla bir topluma katılırlar. Dolayısıyla özgür insanların devlet çatısı altında bir araya gelmelerinin ve bir yönetimin idaresine girmelerinin esas sebebi mülkiyetlerini güvence altına almaktır. Devlet çatısı altında yasalar, hakların kullanımındaki muğlaklığın; yargı mekanizması ise tecavüzlerin önüne geçmektedir.

Rousseau¹¹ ise insanların doğal yaşam durumundayken kendilerinin korunmalarını zorlaştıran engellerle karşılaşabileceklerini ve bu engellerin tek tek her bir bireyin mevcut durumlarında kalmak için harcayacakları güçten üstün olabileceğini söylemektedir. Böyle bir durumda insanlar hayat tarzlarını değiştirmezlerse yok olup gideceklerdir. Rousseau, bu durumun çözümü olarak bireylerin güçlerini birleştirerek tüm güçleri tek bir dürtücü güçle yönetmelerinin kaçınılmaz olduğunu, bunun da toplum sözleşmesi yoluyla yapılabileceğini ifade etmektedir. O, toplum sözleşmesini; her bireyin tüm gücünü ve varlığını bir arada genel istemin emrine verdiği ve tek tek herkesin bütünü bölünmez parçası haline geldiği bir anlaşma olarak tanımlamaktadır. Bu sözleşme neticesinde tüzel kişiliği bulunan bir politik bütün ortaya çıkmaktadır. Böylelikle kişiler şahıslara değil sadece topluma bağlanmış olur ve sahip olduklarını korumak için daha çok güç kazanırlar.

Hobbes ve Locke'tan farklı olarak Rousseau, sözleşmenin tek başına toplum olmak için yeterli olmadığını; toplum sözleşmesi yoluyla tüzel kişilik oluşturan bireyleri bir arada tutacak bir sivil dinin gerekliliğini savunur. İnsanların ilk başlarda tanrıların dışında kralları ve dini temellere dayanmayan bir yönetimleri olmadığını söyleyen Rousseau;¹² politeizm, Musevilik ve Hristiyanlık dinlerini ele alarak bu dinlerin toplumsal yaşam için elverişsiz yönleri olduğunu da ifade eder. Ona göre her politik topluluğun kendi tanrısı olması ve birbirine düşman iki ulusun aynı tanrıya iman edememesi nedeniyle politeizm ortaya çıkmıştır. Bu durum dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlüğe neden olmuştur.¹³ Museviler önce Babil, daha sonra Suriye krallarının emri altına girmelerine rağmen kendi tanrıları dışında tanrı tanımaya direndikleri için bu davranışları galip

¹⁰ John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Ebabil Yayınları, 2012), 81-82.

¹¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 13-15.

¹² Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 124.

¹³ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 124-125.

devletlere bir başkaldırı sayılmış ve ilgili toplumlardan dışlanmışlardır.¹⁴ Hristiyanlık ise hükümdar ve papa gibi iki güç ortaya çıkmasına neden olarak özellikle yargılama açısından çözülemeyen bir anlaşmazlık doğurmuştur. Bu durum her türlü iyi siyaset imkânını yok etmiş; insanlar hangi güce boyun eğeceklerini bilemez hale gelmişlerdir.¹⁵ Öte yandan Rousseau, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'i sağlam görüşlere sahip olduğu, siyasi sistemi iyi temellere oturttuğu ve kurduğu hükümet daha sonraki halifeler döneminde de devamlılığını sürdürdüğünden dolayı tam bir bütünlük içinde kaldığı için övmektedir. Bununla birlikte Arapların gelişerek şehirli insanlar haline gelmeleri, gevşemeleri ve yumuşamaları nedeniyle barbarların boyunduruğu altına girdiklerini ve başta Şii'ler olmak üzere İslâm dünyasının parçalandığını ifade etmektedir.¹⁶ Dolayısıyla bahsedilen sebeplerden dolayı Rousseau için yukarıda bahsi geçen inançlar toplum sözleşmesi ile bir araya gelen insanları bir arada tutacak niteliklere sahip değildir.

Rousseau farklı dinî inançları ele aldıktan sonra dinleri insanın dini, yurttaşın dini ve papazın dini olarak sınıflandırmakta ve bunları tanımlamaktadır. İnsanın dininin bir ibadethanesi, sunağı ve ritüelleri bulunmamaktadır: sadece Tanrı'ya yürekten bir tapınmadır. Yüksek ahlâk ödevleriyle sınırlanan insanın dini, Rousseau açısından İncil'in ilham aldığı saf ve sade dindir. Yurttaşın dini ise tek bir ülkede geçer ve o ülkenin koruyucu meleklerini, erenlerini ve tanrılarını sağlar. Dogmaları, ritüelleri ve kanunlarla belirlenen dış törenleri vardır. Bu dini kabul eden ulusun dışında kalanlar imansız sayılır. Yabancıları barbar olarak görür. Diğer insanlar için hak ve ödev tanımaz. İlk kavimlerin dinleri bu şekildedir. Papazın dini insanlara iki tür kanun, iki yönetici güç, iki yurt verir ve bunlara birbirine zıt görevler yükler. İnsanların aynı anda hem din sahibi hem de yurttaş olmalarını engeller. Rousseau için papazın dini bu zıtlıklar nedeniyle tuhaf bir dindir; Japonların, Lamaların ve Vatikan'a bağlı Hristiyanların dini böyledir. Ona göre politik bakımdan bu üç din de yetersizdir ve eksikleri bulunmaktadır. Son tahlilde en kötüsü olarak papazın dinini görmekte; öte yandan yurttaşlık dininin yasaları ve ülkeyi sevdirmesinin iyi özellikler olduğunu ifade etmektedir. Ancak her halükârda toplumsal birliği bozan her şeyi ve insanı kendisiyle çeliştiren kurumları kötü olarak nitelemektedir.¹⁷

Tüm bunların ardından Rousseau, toplumu güçlü şekilde bir arada tutmak için her yurttaşın kendisine görevini sevdirecek bir dini inancı olmasının gerektiğini söylemektedir. Egemeni ilgilendiren şey, insanların

¹⁴ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 126.

¹⁵ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 127.

¹⁶ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 127-128.

¹⁷ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 129-130.

iyi birer yurttaş olmalarını sağlamaktır. Bu nedenle toplumun inancının maddelerini belirlemek egemenin hakkıdır. Egemen, insanları uzlaştırıcı bir dinin kurallarını koyar; ancak kimseyi bunlara inanmaya zorlayamaz. Bununla birlikte inanmayanları devletin sınırları dışına atabilir. Bunun nedeni dinsizlik değil, bu insanların toplum yaşamına elverişsiz olmasıdır. Böyle bir insan, kanunları ve doğruları yürekten sevmeyeceği gibi ödevi uğrunda ölmeyi de göze alamaz. Öte yandan egemenin koyduğu dini dogmalara uymayı herkesin önünde taahhüt edip yine de uymayanlar ise ölümle cezalandırılabilir. Rousseau için, sivil din olarak tanımlanan egemenin belirleyeceği dogmalar kadir-i mutlak, akıllı, her şeyi önceden bilen, iyilik ve yardımsever bir Tanrı'nın varlığı, kötülerin cezalandırılması, toplum sözleşmesinin ve kanunların kutsal sayılmasıdır.¹⁸ Nihayetinde Rousseau, egemen tarafından toplumu bir arada tutacak bir sivil dinin inşa edilmesinin ve toplum çatısı altındaki herkesin bu sivil dine yürekten bağlı olmasının önemini vurgulamaktadır.

Her ne kadar doğrudan sivil din ismini zikretmese de Emile Durkheim de toplumun devamlılığını sağlayacak bir dine gerek olduğu düşüncesindedir. Onun açısından eğer siyasal toplumlar aynı anda öğretici birer kilise iseler; toplumun tüm üyelerinin paylaştıkları temsilleri ortaya çıkaran ve herhangi bir organa özgülenebilecek dogmalar, mitler, ahlaki ve tarihsel ananeler ya vardır ya da bir zamanlar var olmuştur. Bunların yanı sıra devletten kaynaklanmayan ve toplumsal kesimleri şu ya da bu yöne doğru hareket ettiren toplumsal akımlar da her zaman bulunmaktadır. Devlet bunlara bir atılım kazandıramaz. Aksine çoğu zaman bunların etkisi altında kalır. Yani tüm topluma dağılmış bir psişik yaşam bulunmaktadır.¹⁹

Durkheim psişik yaşamı sağlayan etmenler olarak dini ritüellere ve sembollere önem vermektedir. Çünkü esasında bireysel şuurlar kendi hallerindeyken birbirine açık değildir. Birbirlerine sadece içsel hallerini ifade eden semboller sayesinde katılabilirler. Karşılıklı katılımın gerçekleşmesi için ise bütün şahsi hisler tek bir noktada birleşebilmelidir. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa toplumdaki bireyler birlik halinde olduklarını anlarlar ve bir bütünün parçaları oldukları bilincine sahip olurlar. Aynı çılgınlıkları atan, aynı sözcükleri zikreden fertler bazı şeyler karşısında aynı tutumları geliştirerek birlik haline gelirler. Durkheim'e göre ferdî şuurların kendilerinden ayrılarak başka şuurlarla karşılaşmalarını ve birbirlerine katılmalarını sadece hareket sağlar. Bir grubun kendisinin farkına varması ve var olması hareketlerin türdeşliği ile olur. Bu türdeşlik bir kez sağlandığında ve ritüel halini aldığı anda, hareketler ortak semboller ortaya çıkarır. Semboller ise son derece önemlidir. Çünkü onlar olmasaydı toplumsal duygular değişken bir varlığa sahip olurlardı. Bu toplumsal

¹⁸ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 133-134.

¹⁹ Emile Durkheim, *Sosyoloji Dersleri*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 98.

duygular, insanlar bir araya geldiklerinde güçlüyken ve karşılıklı etkileşime neden olurken insanlar birbirlerinden ayrıldıklarında ise muğlak hale gelirler; kademeli olarak ortadan kalkarlar ve anılar halinde varlıklarını sürdürürler. Grup faal olmayınca bireysel mizaçlar hemen baskın gelerek hakimiyeti alır. Ancak grup halinde yapılan hareketler daimî şeyler üzerine sabitlenirlerse daha sık akla gelirler. Toplumsal bir bilincin oluşması için ve bu bilincin devam etmesi için ritüeller ve semboller vazgeçilmezdir.²⁰ Esasında Durkheim'in burada toplum içerisinde oluşacak ve zaman içerisinde belirli ritüeller ile sembolleri geliştirecek bir sivil dinden bahsettiği söylenebilir. Dolayısıyla Durkheim, Rousseau gibi egemen tarafından tasarlanacak bir dini değil, ananelerin ve birlikte yaşamın geliştirdiği kültürün eseri olan bir sivil dini işaret etmektedir.

Durkheim, ahlâkın da din ile iç içe geçmiş bir halde olduğunu düşünmektedir. Ona göre bir topluma ait ahlaki güçler aktif olmadığında veya herkese fayda sağlayacak bir işin başarıyla gerçekleştirilmesi için gayret sarf edilmediğinde ahlaki yoldan çıkılarak hastalıklı ve zararları olan bir yola girilmektedir. Hiç kuşkusuz bu yol birlikteliğin bozulmasına da etki edecektir. Bununla birlikte edinilmiş ahlaki sonuçlarla yetinmemek ve yeni ahlak alanları yaratmak gerekir.²¹ Esasında Durkheim'in ahlak için söylediği sivil dinin eseri olan diğer alanlarda da geçerli olabilir. Nitekim dünya değişirken ve toplumun ileriki nesilleri bu değişimlerden etkilenirken bütünlüğü sağlayan ritüel ve sembollerin de şartlara uygun olarak güncellenmesi ya da nizamı bozmayacak ölçüde yenilerinin eklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Gerçekten Durkheim açısından da gelecekte dinin sarıp sarmaladığı tüm semboller yok olsa bile varlığını sürdüren sonsuz bir şey; bir din olacaktır. Çünkü ortak duyguları ve ortak düşünceleri düzenli aralıklarla tasdik etme ve yeniden doğrulama gerekliliği hissetmeyen hiçbir toplum olamaz. Yeniden canlandırmaları ve yeniden bir araya gelişleri toplantılar ve ritüeller sağlar. Bunların manevi olarak gerçekleştirilmesi dinî bir örgüt olmadan mümkün görünmemektedir. Ona göre sivil dinin seremonileri ile diğer dinlerin seremonileri arasında amaç, ortaya çıkardıkları sonuçlar ve sonuca götüren yöntemler açısından bir fark bulunmamaktadır. Hz. İsa'ya ilişkin özel bir günü kutlayan Hristiyanlar, Mısır'dan ayrılışlarını ya da On Emir'in Hz. Musa'ya verilmesini kutlayan Museviler ile yeni bir hukuki düzene geçişi kutlayan bir topluluk ya da yeryüzündeki herhangi bir milletin kendine ait özel bir olayı kutlaması arasında bir fark bulunmamaktadır.²² Yani Durkheim açısından toplumun devamlılığını sağlamak için kökleri geçmişe dayanan ama tarihsel süreç içerisinde kendisini yenileyen semboller, ritüeller ve ahlak önemli bir yere sahiptir. Bunların yapılmasındaki manevi yoğunluğu sağlayan ise dindir.

²⁰ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), 279-280.

²¹ Emile Durkheim, *Ahlak Eğitimi*, çev. Oğuz Adanır (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004), 28-29.

²² Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 500.

Tüm bunlardan hareketle Marcela Cristi, sivil dine yönelik Rousseau ve Durkheim tarafından ortaya konulan görüşlere farklı bir bakış açısı getirerek politik dinin de denklemde olduğu bir görüş geliştirmiştir. Sivil dini gelişmiş sanayiye sahip modern toplumlara ait bir kavram olarak değerlendiren, politik dini ise Üçüncü Dünyada yer alan diktatörlüklere veya komünist rejimlere yakıştıran görüşleri reddeden²³ Cristi, birincil rolleri devleti kuvvetlendirmek ya da belirli bir politik düzeni meşru kılmak olan siyasi ve teolojik modellerin politik dini temsil ettiklerini ileri sürmektedir. Hal böyleyken esasında bunlar Rousseau'nun sözünü ettiği sivil dinlerdir.²⁴ Bunun yanında Cristi, sivil dinin kendisini birisi kültürel ve sosyolojik diğeri ise politik ve ideolojik olmak üzere iki farklı şekilde gösterdiği görüşündedir. Bu formları zıtlık değil devamlılığın parçaları olarak değerlendiren Cristi, sivil dinin bu şekilde ya belirli bir gruba ait üyelerin içsel inançlarını gösteren bir fenomen olduğunu ya da mevcut bir politik düzene destek sağlamak amacıyla kullanılan güç biçimi olduğunu söylemektedir.²⁵ Yani Cristi'ye göre yurttaşlarda bağlılığı ve birliği oluşturmak amacıyla Rousseau'nun egemen tarafından içeriğinin belirlenmesi gerektiğini söylediği sivil din, politik ve ideolojik sivil dindir. Öte yandan Durkheim'in toplumsal bütünlüğü ve manevi yoğunlaşmayı sağlamak için seremonileri ve sembolleri ön plana çıkardığı sivil din ise kültürel ve sosyolojik sivil dindir.

634 | db

Aşağıda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ulus inşa sürecine kısaca değinildikten sonra bu süreçte gözlemlenen sivil dine Cristi'nin getirdiği bu ayırım çerçevesinde bakılacaktır.

2. Amerikan Ulus-İnşasının ve Sivil Dininin Temelleri

Bilindiği üzere günümüz Amerikan toplumu büyük oranda Avrupa'dan ve daha sonra diğer kıtalardan gelen kitlesel göçlerle oluşmuştur. On yedinci yüzyılın başlarından itibaren Amerika'ya kitlesel göçler yaşanmış ve bu göçlerle gelen ilk yerleşimciler, on üç farklı koloni kurmuşlardır. Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra İngiltere'nin bu kolonilere ağır vergiler getirmesi, buna karşın kolonilerin İngiliz parlamentosunda temsil yetkisinin olmaması, kolonilerde tepkiye yol açmıştır. Böylece 1775 yılında bir iç savaş olarak ortaya çıkan Amerikan Devrimi, 1778'den itibaren sırasıyla Fransa, İspanya ve Hollanda'nın kolonileri desteklemesiyle bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. 1783'te sona eren savaşın ardından 1787 tarihli Amerikan Anayasası, Amerika'nın bağımsızlığının sembolü olmuştur. Bu bakımdan anayasa, Amerikan milliyetçiliğinin ve dolayısıyla sivil dininin sembollerinin en önemlilerinden birisi olarak görülebilir.

²³ Marcela Cristi, *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics* (Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2001), 6.

²⁴ Cristi, *From Civil to Political Religion*, 61.

²⁵ Cristi, *From Civil to Political Religion*, 4.

Fakat bağımsızlık savaşı ve anayasa, tek başlarına Amerikan ulusunun doğmasına yetmeyecek; bunun için iç savaş beklemek gerekecektir. 1861-1865 yılları arasında meydana gelen Amerikan İç Savaşı, köleliğin yasaklanması tartışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu açıdan savaşın, temelde ekonomik nedenlere dayandığı söylenebilir. Nitekim ekonomisi tarıma dayanan Güney'in işgücünü oluşturan kölelere karşı ekonomisi sanayiye dayanan Kuzey'de serbest işgücüne ihtiyaç duyulmakta ve kölelik giderek tüm kuzeyde yasaklanmaktaydı. Sonunda güneyde de köleliğin yasaklanacağından endişelenen güney eyaletleri, kölelik karşıtı olarak bilinen Abraham Lincoln'un başkan seçilmesinin ardından Konfederasyon adı altında bir araya gelerek Birlik'e karşı savaş açmışlardır.²⁶ Savaş sonucunda Kuzey üstün gelmiş, birlik yeniden sağlanmış ve kölelik kaldırılmıştır.

Savaşın sona ermesi ve köleliğin kaldırılması, zaten öteden beri devam edegelen Amerika'ya göçleri artırmış; özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarından itibaren Amerika'ya kitlesel göçler yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren ortaya çıktığı kabul edilebilen Amerikan milliyetçiliğini diğer milliyetçiliklerden farklı kılan da temelde bu kitlesel göçlere ve iç savaş sonucunda ortaya çıkan siyasi konjonktüre dayanması ve bu bağlamda milliyetçiliğin gelişmekte olduğu diğer Batı ülkelerinden farklı olarak belirli ve tek bir etnik köken miti içermemesi; etnik köken mitinden bağımsız bir şekilde sonradan inşa edilmesidir.²⁷

Öte yandan ilk Amerikan yerleşimcilerinin İngilizler olduğu hatırlandığında, kendi ülkelerini terk ederek bu yeni topraklara gelen insanların düşünsel olarak da ülkelerini arkalarında bırakmadıkları, ülkeleriyle özdeşliklerini belli yöntemlerle sürdürdükleri söylenebilir. Bunun en iyi örneklerinden birisi, ilk Amerikan kolonilerine verilen isimlerdir. Örneğin Boston ve Cambridge şehirlerinin isimleri, İngiltere'deki aynı isimli şehirlerin birer kopyasıdır. Georgia, Carolina ve Virginia eyaletleri, İngiliz kral ya da kraliçelerinin isimlerini taşımaktadır.²⁸ Öte yandan bu durum, ilk yerleşimcilerin kendi milletlerine sadakatini sürdürmekle birlikte modern anlamda bir ulus bilincine ya da ulusal kimliğe sahip oldukları anlamına gelmez. Zira o dönemde, modern anlamda gelişmiş tam teşekküllü bir ulus bilincinden de bahsetmek mümkün değildir. Çünkü milliyetçilik, henüz gelişim aşamasındadır.

²⁶ Liah Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 710-711.

²⁷ Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, 725.

²⁸ Greenfeld, *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*, 602.

Ancak bu durum, zamanla değişmiş; Bağımsızlık Savaşı öncesinde Amerikan ulus bilincinin doğuşuna dair çeşitli emareler ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁹ Bunu mümkün kılan üç farklı etmenden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, ileride Amerikan devletinin bizatihi kendisine dönüşecek olan siyasi yapıların gelişmesidir. İkincisi, farklı koloni toplulukları arasındaki iletişim ve etkileşimin artmasıdır. Üçüncüsü ise Amerikalılık algısı etrafında ortak duygu ve tutumların gelişmesidir.³⁰

Bağımsızlıktan sonra, on dokuzuncu yüzyılda Amerika'ya kitlesel göçlerin zirve yaptığı yıllar, tam da Avrupa'nın milliyetçilik rüzgârına kapıldığı bir döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla ilk yerleşimcilerin aksine yoğun göç aldığı dönemlerde Amerikan kolonilerinin yanı sıra Amerika'nın yeni sakinlerinin de modern anlamda bir ulus bilincine ve ulusal kimliğe sahip olması daha olasıdır. Dolayısıyla bu durum, yeni ve sayıları giderek artan bu göçmenlerin Amerika'ya sadakatini sağlayacak yeni bir ulusal bilinç ve kimlik inşasını³¹ ve tabii bununla birlikte sivil din pratiklerini de gerektirmiştir. Böylece Amerika'nın başlangıçtaki beyaz-Anglosakson-Protestan İngiliz menşeli kimliği, zamanla Amerikan kurucu babalarının ve seçkinlerinin politikalarıyla ve göçmenlerin kültürel katkılarıyla dönüşüme uğramıştır. Bu bakımdan Amerikan ulusal kimliği, ilk yerleşimcilerin Anglosakson kimliğinden ve ortak mirasından ayrılmış; Bağımsızlık Bildirgesi ve Amerikan Anayasası gibi metinler ile Kurucu Babaların ya da savaşta ölenlerin yüceltilmesi gibi kutsiyet atfedilen ortaklaştırılmış değer, hatıra ve semboller üzerine inşa edilmiştir.³² Sivil din olgusunun da tam bu noktada devreye girdiği; bu değer, hatıra ve sembollerin yaratım sürecinin Amerikan sivil dininin oluşumunu ifade ettiği söylenebilir.

Bu bağlamda bu çalışmanın temel savı, Amerikan ulus-inşasının erken dönemlerinde Durkheimci sivil din pratiklerinin ortaya çıkarak gelişim gösterdiği fakat sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik ve beyaz-Anglosakson-Protestan olmayanlara karşı gelişen sistematik dışlayıcılık ile birlikte bu sivil din pratiklerinin Rousseaucu siyasi bir sivil dine doğru evrildiği yönündedir. Dolayısıyla bu noktadan itibaren Amerikan ulus-inşasının erken dönemleri ile milliyetçilik ve dışlamanın yükselmesiyle ortaya çıkan sonraki dönemleri arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir.

²⁹ Alexander Ziegler, "From Colonies to Nation: The Emergence of American Nationalism, 1750-1800", *Chrestomathy* 5 (2006), 348.

³⁰ Richard L. Merritt, "Nation Building in America: The Colonial Years", *Nation Building in Comparative Contexts*, ed. Karl W. Deutsch ve William, J. Foltz (Londra ve New York: Routledge, 2017), 57.

³¹ Greenfeld, *Milliyetçilik*, 725-26.

³² Anthony Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, çev. Bilge Firuze Çallı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 157.

Amerika'nın İngiltere'den ayrılma süreci, zaten yerleşiklik kazanmış olan yerel aidiyetlerin bir anlamda ulusal aidiyete yani Amerikan ulusal kimliğine dönüştürülmesini gerektirmemiştir. Çünkü İngiliz millet düşüncesi, önceleri avam olarak nitelenen sıradan halkın simgesel olarak -siyasal haklara sahip olan anlamında- elit kategorisine yükseltilmesi anlamına gelmiştir. Bu bakış açısı, her bir bireyin teoride kendi çıkarlarının tek meşru temsilcisi ve siyasal hayatın eşit aktörleri olarak algılanmasına imkân vermiştir. Bu bakımdan nasıl ki İngiliz halkının Şanlı Devrime giden süreçte Kral II. James'e karşı direnişi halkın kendi haklarını korumak amacıyla bir lidere karşı itaatsizliği ise Amerikan kolonilerinin İngiliz merkezî hükümetine karşı çıkışları da yine aynı şekilde kendi haklarını koruma amacı gütmüştür.³³

Ancak sonraları, Amerikalıların kendi haklarını koruma düşüncesi, bağımsızlık düşüncesine evrilmiştir. Thomas Paine'in (1737-1809) Common Sense [1776] adlı eseri ve bu eserin Amerikan toplumunda gördüğü ilgi, bu süreci anlamaya imkân vermektedir. Nitekim bu eserde Paine, monarşiyle mücadeleyi teşvik etmiş ve Tory ve Whig gibi İngiliz siyasetine özgü ayrımlara topyekûn karşı çıkarak Amerikan bağımsızlığını savunmuştur:

Tarihin kayıtlarında bugünün önemini vurgulayan hiçbir soru ortaya çıkmamıştır. Şu ya da bu partinin içeride ya da dışarıda olması, Whig'in ya da Tory'nin veya yüksek ya da alçak olanın üstün gelmesi değil, insanın haklarını miras alıp almaması ve evrensel uygarlığın yer alıp almaması önemlidir. [Amerika] emeklerinin meyvelerinden kendisi mi yararlanacak yoksa hükümetlerin müsrifliği tarafından mı tüketilecek?³⁴

Amerikan bağımsızlık mücadelesini teşvik eden Paine'in bu eseri, ilk yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içinde ikinci bir baskı yapmış ve üç ay içerisinde yüz bin satış sayısına ulaşmıştır ki bu toplumun esere rağbetini göstermesi açısından önemlidir.³⁵

Öte yandan unutulmamalıdır ki bağımsızlık mücadelesi, başlangıçta bir ayrılık mücadelesi değil, hak mücadelesi olarak görülmüştür. Bu süreçte hatırı sayılır miktarda Amerikalının da bağımsızlık düşüncesine yanaşmadığı; İngiltere'den ayrılmanın Amerikan birliğinin de dağılma tehlikesini beraberinde getireceğini düşündüğü bilinmektedir.³⁶ Ki sebebi ne olursa olsun, 1861'de Amerikan İç Savaşı'nın patlak vermesi bunu doğrulamaktadır.

³³ Greenfeld, *Milliyetçilik*, 621, 629.

³⁴ Thomas Paine, *Rights of Man Common Sense and Other Political Writings* (New York: Oxford University Press, 1998), 270-271.

³⁵ Ateş Uslu, *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi II Özgürlük, Güvenlik ve Birey (1300-1789)* (İstanbul: Yordam Kitap, 2021), 434.

³⁶ Greenfeld, *Milliyetçilik*, 636.

Ancak iç savaş, Kuzey'in zaferi sonrası Amerikan birliğinin yeniden teminat altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Amerika için bu savaş, ulus fikri ile bu fikrin gerçekleşmesi arasındaki dönüm noktası olmuştur. Nitekim iç savaşın hemen ardından kaleme aldığı Reconstruction (Yeniden Yapılanma) adlı metinde James Russell Lowell (1819-1891), iç savaştan sonra ulusal bilincin nasıl oluştuğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Eski ülkelere ait olan, sık sık savaşlarla pekiştirilen ve ortak tehdit ve ortak zafer anlarıyla birleştirilen o bilinçli milliyet duygusuna, tarihin ve geleneğin ideal soyutlamasına şimdiki kadar sahip olmadıysak, bunun tek nedeni ulusal varlığımızın hiçbir zaman, bunun hem büyüklüğümüzün tapusu hem de tek güvencesi olduğuna bizi inandıracak kadar büyük bir tehlike içinde olmamasıdır. [...] Bir ulus yaratmak ne de külfetli işmiş!³⁷

Charles Sumner (1811-1874) ise iç savaş sırasında Konfederasyon'un varlığı sebebiyle Kuzey'in ulusal yerine federal sıfatını kullanmasının iç savaştan sonra artık gereği kalmadığına işaret ederek ulus ifadesinin kullanılmasını teklif etmektedir.

Bir birlik veya fædustan başka bir şey olmayan Konfederasyonun budalalığı sırasında, hükümet doğal olarak Federal olarak adlandırılıyordu. [...] Eskiden ulus kelimesi aramızda yoktu, şimdi var. Bir ulus doğdu. [...] Ulus kelimesi, sözlüğün herhangi bir tanımının ötesinde düşündürücüdür. [...] Birlik ve kudret sözüdür. [...] Ulus, ortak bir yaşamda nabzı atan, ortak bir toprağı işgal eden, ortak bir tarihte sevinen, ortak sınavları paylaşan ve ortak gücün korunmasını sağlayan tek bir halktır.³⁸

638 | db

İç Savaşın sona ermesinin ardından -özellikle Avrupa'daki mevcut siyasi atmosfer de düşünüldüğünde- kitleler halinde Amerika'ya gelen göçmenlerin de halihazırda ulusal bilince sahip oldukları söylenebilir. Bu göçmenlerin Amerika'ya sadakatini sağlama gayesi, mevcut ulusal bilinçlerinin meşru bir kimlik olarak kabul edilmesini ve ona hoşgörüyle yaklaşılmasını gerektirmiştir. Bu ulusal bilinci meşru bir kimlik olarak kabul etmek olası bir ayrılıkçı hareketi önlemiş ve artık üst kimlik olan Amerikan milletine sadakati mümkün kılmıştır. İlk bakışta bir çelişki gibi görünen bu durum, Amerikan ulus-inşasına yönelik sivil din pratikleriyle birlikte bir çelişki olmaktan kurtarılmıştır. Nitekim Amerikan sivil dini, aşağıda görüleceği üzere Durkheimci sivil din pratiklerinden Rousseaucu sivil din pratiklerine geçerek farklı etnik kökenlerden gelenleri ve dolayısıyla farklı ulusal bilince sahip olanları ortak bir Amerikan ulusal kimliği altında birleştirmeye çalışmış ve beyaz-Anglosakson-Protestan Amerikalılar ölçeğinde bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur.

³⁷ James Russell Lowell, *Political Essays* (Londra: Macmillan, 1898), 212.

³⁸ Charles Sumner, *His Complete Works* (Boston: Norwood Press, 1900), 9-10.

Bu başarının altında yatan temel neden, Avrupa’da görülen bazı milliyetçi hareketlerdeki gibi Romantizme dayanan ve atalardan kalma halk-ruhunu ve halk dilini esas alan milliyetçiliğin değil, geçmişte yapılan fedakarlıkların yüceltilmesine ve ortak hatıralar, değerler ve sembollere dayanan milliyetçiliğin benimsenmesidir.³⁹ Böylesi bir milliyetçi ruhun yaratılması da dolayısıyla sivil din pratiklerine dayanmaktadır. Bu pratikler, aşağıda üçüncü başlıkta etraflıca ele alınmaktadır.

Öte yandan tüm Amerikan halkının, bu milliyetçi ruh etrafında bir araya getirilen ulusa dahil edildiği de söylenemez. Özellikle siyahilerin ve Amerikan yerlilerinin bu süreçten dışlandığı iddia edilmektedir. Nitekim, iç savaş sonrasında kölelik ortadan kalkmış olsa dahi Amerika, bir devlet olarak varoluşunun ilk yetmiş yılında köleliği yasal olarak sürdürmüştü. Özellikle güneyde Afrikalı Amerikalılar hâlâ ırkçılığa ve toplumsal/siyasi ayrımcılığa maruz kalmış,⁴⁰ ve bu durum sonraki yüz yıl boyunca da devam etmiştir.⁴¹ Dolayısıyla Amerikan sivil dininin en başta Afrikalı Amerikalılar ve yerliler olmak üzere çeşitli göçmen grupları da dışlayıcı karakterde olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Nitekim Novak da⁴² bu duruma değinerek eğer Amerikan yaşam tarzı gerçekten çoğulcuysa o zaman Amerika’nın kültürel dünyasındaki birçok farklılığın yanı sıra bunların kesiştiği noktalara da dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir.

3. Durkheimci Sivil Dinden Rousseaucu Sivil Dine

db | 639

Amerika Birleşik Devletleri’ne ilk koloniler geldiğinde bölgede İngilizlerin yanı sıra yerliler ve Latin Amerika kökenliler, etnik gruplar olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, Durkheimci sivil din bağlamında toplumu bir araya getirecek ve ortak duyguları paylaşmalarını sağlayacak kurumlar ve ritüeller oluşmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, bir krize de neden olan Anglikan Protestan Kilisesi meselesidir. Kolonilerin İngiltere’de bulunan kiliseye bağlı olması devletleşme ve ayrı bir toplum olma yolunda bir engel olarak görülmüştür. Bu nedenle İngiltere’deki kilise ile uyum sağlamayı ve piskoposların otoritesini reddeden Protestanlar, yaşlıların ve vaiz-papazların bağımsız cemaatlere liderlik etmesini istemişlerdir. Anglikan Kilisesi her ne kadar İngiltere’de muhalif sesleri bastırmayı başarsa da Kuzey Amerika’da muhalifler çoğunlukta olmuştur. İngiltere, bir çözüm olarak kolonyal piskoposluk kurmaya çalışmış; ancak bu büyük çatışmalara yol açmıştır. Diğer sömürgelerde huzursuzluk

³⁹ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, 88-89.

⁴⁰ Ateş Uslu, *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi III Soyut Evrenselciliğe Karşı Eşitlik Talepleri (1789-1917)* (İstanbul: Yordam Kitap, 2021), 253.

⁴¹ Andreas Wimmer, *Nation Building Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart* (Princeton: Princeton University Press, 2018), 2.

⁴² Novak, Michael, *Choosing Presidents: Symbols of Political Leadership* (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1992), 129.

yaratacağı düşüncesiyle İngiltere, Amerikan toplumundan bir piskopos çıkarılması önerisinde de bulunamamıştır. Bu durum, koloni yerleşimcileri tarafından İngiliz hükümetinin ve Anglikan Kilisesi'nin kendilerinin medeni ve dinî özgürlüklerini baltalamak için giriştiği bir komplo olarak değerlendirilmiştir. Neticesinde bu çatışma süreci Amerika'da Episkopal Kilisesi'nin kurulması ile sonuçlanırken bağımsızlık mücadelesi için de ateşleyici unsurlar arasında yer almıştır.⁴³ Böylelikle yeni toplumun kendine özgü biçimde kaynaşmasını sağlayacak Durkheimci sivil din bağlamında ilk temel kurumun ortaya çıktığı iddia edilebilir.

Durkheimci anlamda ortaya çıkan ikinci sivil din kurumunun ise Şükran Günü kutlamaları olduğu söylenebilir. Jean Calvin'in öğretilerinin İngiliz takipçileri olan küçük bir Püriten grubu, ayrılıkçı bir cemaat olarak kendi papazını seçmişti. İngiliz Parlamentosu'nun ortak duaya katılmayanları sürgün etmesinin ardından bu grup önce Hollanda'ya kaçarak 1604 yılında Leyden'de bir kilise kurmuş, daha sonra ise Kuzey Amerika'ya göç etmiştir. Çoğunlukla New England'da topluluklar kuran bu Püriten gruplar, Şükran Günü kutlamaya başlamışlardır. Bakanlar ve valiler tarafından yayınlanan bildirimlerle şükran günleri genellikle askeri bir zafer, iyi bir hasat ya da ilahi bir yağmur gibi belirli olayların ardından kutlanan bir ritüel halini almıştır.⁴⁴ Dinî olduğu kadar seküler kökenleri de olan Şükran Günü, yine de 1860'lı yıllara kadar çoğunlukla doğu kıyısı boyunca kutlanan bölgesel bir bayram olarak kalmıştır. Ancak yazar ve gazeteci Sarah J. Hale'in 20 yıl boyunca yürüttüğü kampanyaların ardından ulusal çapta kutlanan bir bayram haline gelmiştir.⁴⁵ Dolayısıyla ulusal çapta kabul görmesinin ardından Şükran Günü de toplumsal bütünleşmeye katkı sunan bir ritüel olarak⁴⁶ Durkheimci sivil din kapsamında değerlendirilebilir. Günümüzde de Şükran Günü ABD'de Kasım ayının dördüncü perşembe gününde ve Kanada'da Ekim ayının ikinci pazartesi gününde hasat ve bir önceki yılın tüm nimetlerine şükretmek için kutlanmaktadır.

Durkheimci anlamda sivil din kurumuna bir diğer örnek olarak Bağımsızlık Günü gösterilebilir. Amerikan Kongresi'nin 2 Temmuz 1776'da İngiltere'den bağımsızlık yönünde oy kullanması ve bundan iki gün sonra 4 Temmuz'da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin kabul edilmesinden itibaren ABD'de bu tarih, Bağımsızlık Günü olarak kutlanmaktadır. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kutlamalar çan çalma, şenlik ateşleri,

⁴³ Kenneth R. Elliott, *Anglican Church Policy, Eighteenth Century Conflict, and the American Episcopate* (New York: Peter Lang Publishing, 2011), 1-2.

⁴⁴ Andrew F. Smith, "The First Thanksgiving", *Gastronomica: The Journal of Food and Culture* 3/4 (Sonbahar 2003), 79.

⁴⁵ Jana Weiss, "The National Day of Mourning: Thanksgiving, Civil Religion, and American Indians", *Amerikastudien / American Studies* 63/3 (2018), 371.

⁴⁶ Robert N. Bellah, "Civil Religion in America", *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 134/4 (2005), 45.

alaylar ve halka hitabet ile yapılıyor; bu kutlamalarda monarşinin ölümü, tiranlığın sonu ve özgürlüğün yeniden doğuşu sembolize ediliyordu. Amerikan toplumunun büyümesi ve çeşitlenmesi ile bu tarih sadece siyasi partilerin değil birçok grubun sahiplenmeye çalıştığı vatansever bir gelenek haline gelmiştir. Boş zamanların artmasıyla da önemli bir yaz tatili şeklini almıştır. Sonraları aşırı alkol tüketiminin yaygınlığı ve havai fişek patlamalarının çok sayıda yaralanmaya neden olması, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başındaki reformcuları güvenli ve akli başında bir 4 Temmuz hareketi başlatmaya itmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarında geçit törenleri, konserler ve ışık gösterileriyle kutlanan Bağımsızlık Günü, bir siyaset aracı olarak anlamını yitirse de ulusal gücün ve Amerikan özniteliklerinin güçlü bir sembolü olarak varlığını sürdürmektedir.⁴⁷ Bir anlamda Durkheimci sivil dinin bir örneği ve toplumu bütünleştiren bir ritüel olarak görevine devam ettiği söylenebilir.

Episkopal Kilisesi, Şükran Günü ve Bağımsızlık Günü her ne kadar Durkheimci sivil din açısından bütünleştirici unsurlar olarak ifade edilebilecek olsa da bu unsurların etki alanı İngiltere'den Kuzey Amerika'ya gelen 13 koloni ve Protestan topluluk için bir anlam taşıyordu ve bütünleştirici etkisi esasında ABD'yi de bir devlet olarak kuran bu kesim üzerindedir. Ancak henüz bu koloniler bölgeye gelmeden önce yerliler ve Latin Amerikalılar da bölgede bulunuyordu. Bunlara süreç içerisinde bir de kıtaya köle olarak gelen Afro-Amerikalılar eklenmiştir. Nihayetinde toplumun farklı etnik kökene ve dinî inanca sahip diğer kesimlerini de bütünleşmeye dahil etmek gerekmiştir. Kuzey-Güney savaşının patlak vermesi ve yaşanan belli başlı anlaşmazlıklar, esasında toplumsal bütünleşmede eksiklikler olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Gerek kültürel gerek dinsel gerekse etnik çeşitlilik fazla olduğu için Britanya'dan, Latin Amerika'dan ve Afrika'dan gelen insanlarla yerlilerin Durkheimci sivil din bağlamında ortak bir paydada buluşulmasını sağlayacak toplumsal bir ritüel ya da ara kurum ortaya konulamadığı; bu noktada esasında iç savaşın bir uyanış sağladığı ve devlet kurumlarının toplumu bütünleştirecek bir sivil dinin tasarımı için etkin bir biçimde kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Böylelikle Durkheimci sivil dinden Rousseaucu sivil dine geçişin başladığı söylenebilir. Sürecin ilk etkili ismi de Amerikan birliğini ve köleliğin kaldırılmasını savunan Başkan Abraham Lincoln'dür. Lincoln, iç savaş ve yaşanan trajediyi yeni bir sivil din inşası için ustaca kullanmayı başarmıştır. İç savaş sırasında Birlik güçlerinin Konfederasyon güçlerini Gettysburg Savaşı'nda yenmesinden 4,5 ay sonra 19 Kasım 1863'te Gettysburg Ulusal Mezarlığının kurulduğu törende Lincoln, meşhur bir konuşma yapmıştır:

⁴⁷ David L. Waldstreicher, "Independence Day", *Britannica* (Erişim 14 Şubat 2023).

Atalarımız 87 yıl önce bu kıtada, özgürlük içinde tüm insanların eşit yaratıldıkları ilkesine inanarak yeni bir millet yarattılar. Böyle bir temel üzerine kurulmuş herhangi bir milletin ayakta kalıp kalamayacağını sınavan büyük bir iç savaş yaşıyoruz. Şu anda büyük bir çarpışmanın yaşandığı bir alanda bulunuyoruz... Burada çarpışarak canını feda etmiş insanlar, burasını öylesine kutlu kılmışlardır ki ona bir şey eklemek ya da ondan bir şey çıkarmak bizim gücümüzün üstündedir...

Bundan böyle kendini esas adaması gerekenler hayatta kalanlardır... Biz hayatta kalanlar, işte bu görevi üstlenip, burada hayatını feda etmiş olanların fedakarlığından aldığımız güçle daha çok ilerlemek mecburiyetindeyiz ki bu insanların bir hiç uğruna ölmediğini kanıtlayalım. Tanrı'nın şahitliğindeki bu ülkenin yeni bir hürriyet doğuşu yaşamasını sağlayalım ve halkın, halk tarafından halk için yönetildiği bu devlet dünyadan silinmesin.⁴⁸

Lincoln, bu konuşmasında savaşta hayatını kaybedenleri kutsal bir mertebeye yükselterek savaş kurbanlarını kendi siyasi kimliğiyle Rousseau anlamındaki sivil dinin bir unsuru haline getirmiştir⁴⁹ ve bütünleşmeyi sağlayacak bir çıkış noktası olarak kullanmıştır. Gettysburg Ulusal Mezarlığı ise bu seremoni ve hayatını kaybedenlere yüklenen anlamla Amerikan sivil dininin kutsal mekânlarından birisi haline gelmiştir.

642 | db

İç savaşın Rousseau sivil din anlamında ortaya çıkan bir diğer ritüeli ise Anma Günü'dür. Daha önceleri Dekorasyon Günü adıyla kutlanan bu gün, iç savaş sırasında hayatını kaybedenlerin mezarlarının çiçeklerle süslenmesiyle başlamıştır. 1966 yılında Amerikan Kongresi bildirisıyla New York, 1866'da Waterloo Anma Günü'nün doğduğu yer olarak gösterilmiştir. Ancak 1868'de birlik gazilerinin oluşturduğu Cumhuriyet Büyük Ordusu'nun komutanı John A. Logan da iç savaşta ölenlerin mezarlarını süslemek için ulusal bir bayram ilan etmişti. Nihayetinde Anma Günü, I. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşlarda hayatını kaybeden tüm ABD askerlerinin anıldığı bir gün haline gelmiştir. Arlington Ulusal Mezarlığındaki Meçhul Asker Mezarı'na çelenk konulması, ülke çapındaki dini törenler, geçit törenleri, konuşmalar ve mezarlara ABD bayrağı ile nişanlar ve çiçekler bırakılması ise günün ritüelleri haline gelmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla Anma Günü, Rousseau anlamında Amerikan sivil dininin en önemli örneklerinden birisi haline gelmiştir.

⁴⁸ Barry Schwartz, "Rereading the Gettysburg Address: Social Change and Collective Memory", *Qualitative Sociology*, 19/3 (1996), 399.

⁴⁹ Rousseau da *Toplum Sözleşmesi* kitabında ödevi uğruna ölmeyi göze alacak yurttaşların öneminden bahsetmektedir. Bkz. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 134.

⁵⁰ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Memorial Day", *Britannica* (Erişim 16 Şubat 2023).

Bu ve bunun gibi diğer pek çok ritüele ulusal bir boyut kazandırılması için bunların bir bütünsellik içinde her bir Amerikalıya küçüklükten itibaren aşılması da gerekiyordu. Zira ulus bilincinin ve dolayısıyla mevcut sivil din ritüellerinin sonradan kazanılması/içselleştirilmesi oldukça güç olacaktır. Bu sebeple -Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları'nı hatırlatırcasına- Amerika'daki okullar, sivil din ritüellerini ifa eden birer ibadethane haline almıştır. Bunun ilk örneklerinden birisi, 1900 yılında Charles R. Skinner'in hazırladığı ve New York Eyaleti Yasama Meclisi tarafından yayınlanan *Manual of Patriotism: For Use in the Public Schools of the State of New York*⁵¹ (Vatanseverliğin El Kitabı) adlı kitaptır. Eyalet okullarında okutulmak üzere hazırlanan bu el kitabı, iç savaş sonrası Amerikan ulus-inşa sürecinin bir örneği olduğu kadar Rousseaucu sivil din ritüellerini küçüklükten itibaren içselleştirilerek Amerikan ulusuna kazandırmasını amaçlayan bir ders kitabıdır da.

Bu el kitabının iç kapağında Amerikan bayrağının bulunması ve onun da altında yazan "With its Red for love, and its White for law, And its Blue for the hope that our fathers saw Of a larger liberty" (Kırmızısı sevgi için, beyazı yasa için ve mavisi atalarımızın gördüğü daha büyük bir özgürlük için) ifadeleri, bayrağın, inşa edilmek istenen yeni ulusal kimliğin en önemli sembollerinden biri olduğunu göstermekle birlikte "atalarımızın gördüğü daha büyük bir özgürlük" ifadesi, bu ulusal kimliğin ilk koloni yerleşimcilerine dayandırıldığına işaret etmektedir.

db | 643

El kitabında yer alan vatanseverlik, Amerikan ulusuna sadakati uyandıracak şekilde Amerikan geçmişindeki fedakarlıklara, ortak hatıra, değer ve sembollere işaret etmektedir: "Vatanseverlik, tarihine aşinalıktan, kurumlarına saygıdan ve olanaklarına olan inançtan doğan vatan sevgisidir ve yasalarına itaat ve bayrağına saygı ile kendini gösterir."⁵² Bu bağlamda el kitabının daha küçüklükten itibaren Amerikalılara Amerikan ulus bilincini aşılamadaki rolü şu şekilde ifade edilmektedir: "Bu [el kitabında] kabul edilen ve takip edilen plan, ülke sevgisinin en iyi gençlik zamanlarında büyüdüğü inancıyla, Amerikan tarihindeki önemli olaylar ve gururlu isimlerin başarıları üzerine ülke sevgisini konu alan en seçkin literatürü sunmaktadır."⁵³

Dolayısıyla bu el kitabı, eğitim yoluyla Rousseaucu anlamda sivil din pratiklerini kazandırmayı amaçlayan bir materyal örneği olarak görülebilir:

[Vatanseverliğin kazanımı] ancak çokça ve devamlı yineleme ile başarılı bir şekilde yapılabilir. Bu gerçek o kadar iyi anlaşılmuştur ki, her

⁵¹ Bu eser, kısaca *el kitabı* olarak anılacaktır.

⁵² Charles R. Skinner, *Manual of Patriotism: For Use in the Public Schools of the State of New York* (New York: Brandow Printing Company, 1900), i.

⁵³ Skinner, *Manual of Patriotism*, ii.

*gün her devlet okulunun açılış antrenmanından birkaç dakikanın bu el kitabında bulunan veya önerilen materyale göre yapılmasını tavsiye etme noktasında kendimi emin hissediyorum ve ayrıca, ulusumuzun tarihindeki büyük günlerin ve isimlerin anılması için daha kapsamlı tatbikatlar da yapılmalıdır.*⁵⁴

Görüldüğü üzere Skinner'in şahsında Amerikan devleti, ulusal çapta çeşitli sivil din ritüelleriyle Amerikan ulus-inşasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla 1900 gibi erken tarihli bu el kitabının iç savaş sonrasında Durkheimci sivil dinden Rousseaucu sivil dine geçişin bir göstergesi olduğu iddia edilebilir.

Ancak öte yandan Amerikalı siyaset teorisyeni John Schaar'ın (1928-2011) -her ne kadar sivil din kavramından hiç bahsetmese de- *Legitimacy in the Modern State* (1981) adlı eserinde vatanseverlik kavramı üzerinden yaptığı değerlendirmeler, iç savaştan itibaren özellikle Abraham Lincoln'ün konuşmalarından hareketle Durkheimci sivil dinden Rousseaucu sivil dine geçişi ve bu geçişle birlikte Afrikalı Amerikalıların, yerlilerin ve bilumum beyaz-olmayanların inşa edilen ulustan dışlandığına işaret eder niteliktedir.

Schaar'a göre sözleşmeye dayalı bir topluluk düşüncesi, Amerikan toplumunda Lincoln'den daha eskiye dayanmaktadır. İlk yerleşimciler olan Püriten New England kolonileri, toplumsal kurumlarını, halkın kamusal hayata ve karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayacak şekilde tasarlamıştır. Bu anlamda "dış dünyadan izole özel çiftliklerin kurulmasını caydırmışlar ve halkı şehirlerde, birbirlerinin görüş alanında ve kamusal toplanma yerlerinde yoğunlaşmış bir şekilde tutmaya çalışmışlardır." Dolayısıyla böyle bir toplulukta topluluğa bağlılık, doğuştan kazanılmış hak olarak değil, bilinçli tercihin ve çabanın bir sonucu elde edilmiş bir ödül olarak görülmüştür. Kamusal kurumlar da bu yaşamı teşvik etmek ve denetlemek üzere tasarlanmıştır. Lincoln'ün de konuşmalarında sıklıkla vurguladığı, bu kurumların rolüdür. Nitekim halka hitaben bir konuşmasında, kendini "altında yaşadığımız kurumları oluşturan bilgeliğin, vatanseverliğin ve ilkelere bağlılığın bir araya topladığı yerde dururken bulmaktan" duyduğu derin duyguları ifade etmiştir.⁵⁵ Aslında -bu esnada kendisinin devlet başkanı olduğu da düşünüldüğünde- Lincoln'ün yaptığı, toplum tarafından inşa edilmiş ve benimsenmiş Durkheimci sivil dine ait unsurların devlete mâl edilerek Rousseaucu sivil dine tevil edilmesi ve bundan böyle inşa edilecek olan Rousseaucu sivil din pratiğine temel oluşturması olarak okunabilir. Nitekim iç savaştan önce dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuş olan Daniel Webster'in (1782-1852) konuşmalarında da benzer bir okumayı yapmak mümkündür:

⁵⁴ Skinner, *Manual of Patriotism*, ii.

⁵⁵ John Schaar, *Legitimacy in the Modern State* (New Brunswick: Transaction Books, 1981), 291-294.

Özgürlüğün ve birliğin temiz havasının zevkini çıkaralım. [...] Bu eyaletleri bir arada tutan bir monarşist taç yok; onları çepeçevre sarmış bir despotik iktidarın demir zinciri de yok; onlar, [...] ebediyet yaşayacağını hesap ettiğimiz bir hükümet altında yaşıyor ve o hükümete güveniyor. [...] Her gün soluduğu hava özgürlük ve vatanseverliktir onun; henüz genç olan damarlarında girişim ruhu, cesaret ve şanlı zaferler ve şöhret aşkı dolaşiyor.⁵⁶

Öte yandan Durkheimci sivil dinden Rousseaucu sivil dine geçişle birlikte Afrikalı Amerikalılara ve yerlilere karşı dışlamanın da ayyuka çıktığı söylenebilir. Nitekim iç savaştan sonra Amerika'ya kitlesel göçler artmış ve göçten önce halihazırda bir ulus bilincine sahip olma ihtimali yüksek olan kitleler, Amerikalı olmuşlardır. Dolayısıyla bu kitlesel göçlerden önce ve iç savaş anlarının taze olduğu dönemlerde Lincoln'un ve Webster'in hitap ettiği kitleler, onların neyi kastettiğini anlıyor; başta devletin kendi varlığı ve birliği olmak üzere siyasi kurumların hangi mücadelelerden sonra ortaya çıktığını ve bunlar için ödenen bedelleri biliyordu. Fakat hem sonraki kuşaklar ödenen bedellerin birincil tanığı olmadığı için bu bilinçten giderek yoksun kalmıştır⁵⁷ hem de Amerika'nın yeni yerlilerinin bu bilinci ve bağlılık duygularını kazanması zaman alacaktır. Bu bağlamda sürecin sonunda ortaya çıkan şeyin ise etnik ayrımcılık ve dışlayıcı milliyetçilik olduğu iddia edilebilir.

Dolayısıyla Rousseaucu sivil din pratikleriyle tüm Amerikan toplumunu içine alacak bir ulus bilinci inşa edilmeye çalışılmasına rağmen başta Afrikalı Amerikalılar ve yerliler olmak üzere bilumum etnik farklılıkları dışlama da bu inşa süreciyle bir arada var olmuştur. Günümüzde de siyahi bir Amerikalı olan Barack Obama'nın başkan olması ile Black Lives Matter protestolarının aynı dönemlerde yaşanabilmesi bu çelişkiye işaret etmektedir. Zincirsiz (Django Unchained) (2012), Yeşil Yol (The Green Mile) (1999), Gizli Sayılar (Hidden Figures) (2016), Duyguların Rengi (The Help) (2011), Yeşil Rehber (Green Book) (2018) gibi pek çok Amerikan filmi de geçmişten günümüze hem ırkçılık ve ayrımcılık gerçeğini hem de eşit ve özgür bir Amerikan ulusu idealine ulaşma temalarını birlikte işleyerek Amerikan toplumundaki bu çelişkiye -ister istemez- işaret etmektedir.

Greenfeld, *Milliyetçilik*, 711.

⁵⁷ Schaar, *Legitimacy*, 292-293.

Sonuç

Sivil din her ne kadar Rousseau'nun ortaya koyduğu eski bir kavram olsa da günümüzde de önemini korumakta; devletlerin izledikleri siyaseti, toplumu bir arada tutan temelleri ve toplum-devlet ilişkisini anlamayı kolaylaştıran bir anahtar olarak da değerlendirilebilmektedir. Bunu ilk olarak ABD'yi anlamak için kullanan Bellah birçok çalışmanın ve tartışmanın önünü açmıştır. Sivil din kavramına birçok tanım getirilmiş ve birçok açıdan ele alınmıştır. Cristi'nin yaptığı ayırım da bu bakımdan ilgi çekicidir. Bu ayırım, melting pot kavramı yakıştırılan ABD'nin dününün ve bugünün anlaşılması için de teorik bir temel sağlamaktadır. Bu temel üzerinden süreci okumak için ise Schaar'ın ilgili çalışması ile ABD'nin Rousseaucu yönüne vurgusu ve Skinner'in el kitabı oldukça yardımcı olmaktadır. Bu anlamda milliyetçilik ve vatanseverlikle ilgili çalışmaların da esasında sivil din çalışmaları için önemli kaynaklar barındırdığı ve bu çalışmada bunun ortaya konulduğu söylenebilir.

ABD, alışılmışın dışındaki birçok ilkin hayata geçirildiği bir devlet ve toplum olarak sanki başarılı deneylerin hiç çekinmeden yapıldığı yeni bir laboratuvar olarak nitelenebilir. Bunu sivil din alanında da görmek mümkündür. Sivil din de ABD'de adeta toplum ve devlet laboratuvarında kullanılan bir enstrüman olmuştur. Bunun nedeni başlangıçta bakir bir coğrafyaya gelen hâkim bir tek millet etrafında Durkheimci bağlamda Protestan temellerinden doğan bir sivil dindir. Daha sonra bu mayanın tam tutmaması ve toplumdaki değişkenliklerle sivil dine bir devlet müdahalesi söz konusu olmuştur. Devleti müdahaleye ikna eden kritik noktalar olarak Kuzey ve Güney arasındaki iç savaş ile on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında büyük ivme kazanan Amerika'ya kitlesel göç hareketleri gösterilebilir. Devletin bu süreçten sonra sivil dine müdahalesi, iç savaşın toplum üzerinde yarattığı trajediyle ulusal/toplumsal birleşmeyi sağlayacak bir unsur olarak kullanılması ve eğitim sistemi üzerinden bunu gelecek nesillere aktarması şeklinde gerçekleşmiştir. Devletin yönlendirmesiyle iç savaş üzerine oluşturulan söylemler, mitler, ritüeller ve anma alanları toplumu aynı acı etrafında ve ortak idealler doğrultusunda bir araya getirmek için kullanılmıştır. Yine eğitim sistemine devletin müdahalesiyle mevcut farklı etnik unsurların ve göçlerle gelen yabancıların Amerikalılar olmaları için sivil din; milliyetçilik ve vatanseverlik bağlamında oluşturulan değerler üzerinden inşa edilmiş ve bunların gelecek nesillere aktarılması hedeflenmiştir.

Netice itibariyle ABD'de Durkheimci/kültürel/sosyolojik sivil dinden Rousseaucu/politik/ideolojik sivil dine bir geçişten bahsedilebilir. Günümüzde bu iki sivil dinin tezahürleri de açıkça görülmekte ve bunlar bir anlamda çatışma halinde bulunmaktadır. Yani politik sivil din ulusal bütünleşmeyi tam olarak sağlayamamış durumdadır. Devlet nezdinde açıkça

ifade edilmese de kendini ABD'nin kurucuları olarak gören ve kültürel sivil din temelindeki ritüellerle birbirine bağlanan insanlar siyahilere, hispaniklere ve diğer ırk ve inançlardan insanlara karşı kapsayıcı bir tutum içinde görünmemektedir. Hollywood'da üretilen filmler, NBA'de yapılan Black Lives Matter kampanyası ve bu tarz diğer farkındalık çalışmaları ise aslında ayrımcılığa maruz kalan kesimlerin rahatlamasını sağlamak için oluşturulan birer illüzyondan olarak görülebilir. Son günlerde WASP söylemlerinin daha da güçlenmiş durumda olması, politik sivil dinin geliştirdiği bütünleştirici değerlerin ise kapitalist sistemin çarkları arasında erimesi, önemli göstergeler olarak ileri sürülebilir. Örneğin 4 Temmuz Bağımsızlık Günü kendini gerçekten Amerikalı olarak görenler için törenlerle ve gururla kutlanan bir gün iken diğer Amerikalılar için yalnızca tanınmış markaların büyük indirimler yaptığı bir gün haline gelmiştir.

Son olarak, birçok yönden aykırı bulunan Trump'ın ardından adeta bir kurtarıcı gibi görülerek seçilen ABD Başkanı Joe Biden'ın beklentileri karşılayamayarak eleştirilere maruz kalması, katıldığı toplantı ve etkinliklerdeki garip tavırları, yaşlılık belirtileri ve Cumhuriyetçilerin oylarını yükselten performansı politik sivil dinin gerileyerek kültürel sivil dine mensup kesimlerin daha da güç kazanacağına işaret etmektedir. Bu durumda ABD'de farklı toplum kesimlerinde görülen ve giderek yükselen gelenekçi-modern cepheleşmesi, Amerikan sivil dininin bütünleştiriciliğinin yeniden sorgulanmasına neden olacaktır.

Kaynakça

- Ataman, Kemal. *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Bellah, Robert N. *The Broken Covenant: American Civil Religion in Time of Trial*. Chicago: The University of Chicago Press, 2. Basım, 1992.
- Bellah, Robert N. "Civil Religion in America." *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 134/4 (2005), 40-55.
- Cristi, Marcela. *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2001.
- Durkheim, Emile. *Ahlak Eğitimi*. çev. Oğuz Adanır. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Durkheim, Emile. *Sosyoloji Dersleri*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Düzce, Mesut. *Türkiye'de 'Sivil Din' Olgusu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Düzce, Mesut. "Sivil Dinin Teorik Temelleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/35 (2017), 283-306.
- Düzce, Mesut. "Emile Durkheim'da Bir Sivil Din Olarak Milliyetçilik ve Vatanseverlik". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52 (Ekim 2017), 645-653.
- Elliott, Kenneth R.. *Anglican Church Policy, Eighteenth Century Conflict, and the American Episcopate*. New York: Peter Lang Publishing, 2011.
- Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2007.
- Koenker, Ernest B.. *Secular Salvations*. Philadelphia: Fortress Press, 1965.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabel Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Lowell, James Russell. *Political Essays*. Londra: Macmillan, 1898.
- Merritt, Richard L.. "Nation Building in America: The Colonial Years", *Nation Building in Comparative Contexts*, ed. Karl W. Deutsch ve William J. Foltz. 56-72. Londra ve New York: Routledge, 2017.
- Novak, Michael. *Choosing Presidents: Symbols of Political Leadership*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1992.
- Paine, Thomas. *Rights of Man Common Sense and Other Political Writings*. New York: Oxford University Press, 1998.

- Rousseau, Jean-Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, 2013.
- Schaar, John. *Legitimacy in the Modern State*. New Brunswick: Transaction Books, 1981.
- Schwartz, Barry. “Rereading the Gettysburg Address: Social Change and Collective Memory”. *Qualitative Sociology* 19/3 (1996), 395-422.
- Skinner, Charles R.. *Manual of Patriotism: For Use in the Public Schools of the State of New York*. New York: Brandow Printing Company, 1900.
- Smith, Andrew F.. “The First Thanksgiving”. *Gastronomica: The Journal of Food and Culture* 3/4 (Sonbahar 2003), 79-85.
- Smith, Anthony. *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. çev. Bilge Firuze Çallı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Sumner, Charles. *His Complete Works*. Boston: Norwood Press, 1900.
- Uslu, Ateş. *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi I Özgürlük, Güvenlik ve Birey (1300-1789)*. İstanbul: Yordam Kitap, 2021.
- Uslu, Ateş. *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi III Soyut Evrenselciliğe Karşı Eşitlik Talepleri (1789-1917)*. İstanbul: Yordam Kitap, 2021.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. “Memorial Day”. *Britannica*. Erişim 16 Şubat 2023. <https://www.britannica.com/topic/Memorial-Day>
- Waldstreicher, David L.. “Independence Day”. *Britannica*. Erişim 14 Şubat 2023. <https://www.britannica.com/topic/Independence-Day-United-States-holiday>
- Weiss, Jana. “The National Day of Mourning: Thanksgiving, Civil Religion, and American Indians”. *Amerikastudien / American Studies* 63/3 (2018), 367-388.
- Wimmer, Andreas. *Nation Building Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Ziegler, Alexander. “From Colonies to Nation: The Emergence of American Nationalism, 1750-1800”. *Chrestomathy* 5 (2006), 347-375.

